

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT
INTERRELIGIOZITATE ȘI
MULTICULTURALITATE ÎN DOBROGEA
REZUMAT

Coordonator științific,

Pr. Prof. univ. Dr. NICOLAE BRÎNZEĂ

Doctorand,

Prof. Bănescu Lucian Adrian

CONSTANȚA

2023

INTRODUCERE

Potrivit învățăturii ortodoxe, Duhul Sfânt cheamă, conduce, inițiază și sfințește neamurile în vederea integrării - nicidecum a dizolvării - lor în Biserica lui Hristos. Tocmai de aceea, Sfântul Apostol Petru ține să lămurească, în acești termeni, împrejurarea că numai în Creștinism se produce atingerea plenitudinii de către un neam (I Petru 2, 9-10).

Deschiderea către neamuri, mai precis către acei oameni care nu împărtășeau religia iudaică, a constituit una dintre minunile pe care „multa milostivire” a lui Dumnezeu, profețită și cântată de David prorocul (Ps.135, 1-26), a săvârșit-o, după cuvântul Mântuitorului, odată cu momentul Pogorârii Sfântului Duh.

Ca o certitudine a faptului că Mântuitorul S-a jertfit și a înviat pentru *„noi oamenii și pentru a noastră mântuire”* iar nu pentru „noi, evreii” sau „noi, grecii” sau „noi, romanii” așa cum se pronunță filetismul - de orice culoare ar fi el - în mod exclusivist și nedrept fața de înalta justiție a lui Dumnezeu, Sfânta Scriptură menționează în mod explicit faptul că Adevărul-Hristos a devenit accesibil tuturor celor ce cred Lui, începând din Ziua Cincizecimii.

Dar Pogorârea Sfântului Duh nu numai că a întemeiat un nou neam - poporul creștinilor, adică Biserica - depășind diviziunile meschine care ființează istoric între etniile pământului, ci a restabilit identitatea primordială oferită de Dumnezeu fiecărei națiuni, fără părtinirea vreuneia în detrimentul celeilalte.

Lumea globalizată nu este caracterizată doar de globalizarea mărfurilor și a mijloacelor financiare, ci și de formarea unei societăți globale. Societatea globală a desființat granițele clasice ale religiilor și culturilor. La o observare mai atentă a problematicii interacțiunii, se poate observa că în mod special că spațiul european se prezintă astăzi ca un mediu de interacțiune a ideologiilor politice, filosofice și religioase.

Această interacțiune poate fi înregistrată atât la nivel instituțional, cât și individual, anticipând o nouă realitate socială, dar și o provocare cotidiană. Dacă în urmă cu 200 de ani, Europa avea un profil creștin general valabil, din punct de vedere religios, astăzi se poate observa un orizont religios în care se regăsesc o sumă de identități religioase, fiecare cu moștenirea sa culturală.

Lumea globalizată, multiculturală și, în multe aspecte, secularizată, creează provocări noi. Ea a sporit schimbul intercultural și interreligios de idei. De asemenea, a provocat relativ frecvent episoade de ură și chiar de conflict deschis. De aceea, coexistența mai multor comunități identitare nu necesită doar o colaborare pașnică, ci necesită și o explicație

intelectuală, deschisă, care ajută oamenii care aparțin unei religii să accepte și să recunoască oamenii aparținând altor religii.

Scăderea treptată a influenței politice a Creștinismului într-o lume din ce în ce mai interconectată, împreună cu descoperirea și cunoașterea altor religii, ca efect direct al conexiunilor ecumenice, misionare și al studiilor interculturale, a creat posibilitatea pentru o nouă gândire, care se caracterizează astăzi prin deschidere și toleranță. Interesant de urmărit este metamorfoza pe care o vor suferi religiile necreștine importate în spațiul european: modul de afirmare a propriilor identități a acestor religii necreștine într-un spațiu străin mediului cultural în care s-au format, dacă vor rămâne în linii mari consecvente valorilor tradiționale, dat fiind faptul că diluarea identității creștine a Europei permite un teren propice prozelitismului religios¹.

Europa trăiește astăzi experiența, de altfel foarte interesantă, a implementării în câmpul ei socio-religios a unor tradiții religioase străine, importate de fenomenul migrației, angajat în planul general al globalizării. Dialogul interreligios reprezintă una cele mai mari provocări ale timpului nostru.

Chiar dacă teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră a fost un subiect foarte controversat în domeniul problemelor istoriografice, totuși, istoria confirmă implicarea sa majoră în istoria europeană. Dobrogea este ținutul românesc recunoscut pentru cea mai variată asocieră de populații și de religii din România, motiv pentru care, în nenumărate rânduri, ea a fost gazda întâlnirilor savante dedicate studierii modelului dobrogean de interculturalitate, aici fiind atestat unul dintre cele mai vechi și mai trainice exemple de integrare și de conviețuire a grupurilor etnice și religioase.

Din păcate, circumstanțele istorice, geografia locală și continentală au plasat Dobrogea sub semnul destinului de spațiu de tranzit, strategic în arsenalul politicii de hegemonie a Puterilor europene, ceea ce a pus în alți termeni evoluția integrării sale în construcția statului național român.

În Dobrogea locuiesc împreună în bună înțelegere aparținători ai mai multor formațiuni etnice și religioase, din rândul celor tradiționale, fiind consemnați, alături de populația majoritar românească, grecii, armenii, evreii, turcii, tătarii, bulgarii, rușii lipoveni, germanii, italienii, romii (deosebiți în „creștini” și „turci” adică musulmani) și alții, fiecare

¹ O analiză asupra posibilei metamorfoze a principiilor tradiționale ale islamului în Europa o face Pr. prof. dr. Nicolae Achimescu. Vezi „Creștinismul răsăritean și islamul”, „Islam și Islamism”, „Fața tradiționalist-conservatoare a islamului”, în Pr. Prof. Dr. Nicolae Achimescu, *Universul religios în care trăim*, Ed. Trinitas a Patriarhiei Române, București, 2013, pp. 310-313, 365-368, 397-400.

grup contribuind la mozaicul cultural dobrogean² prin propria sa identitate, cultură, tradiție religioasă și limbă, atât în direcția spirituală a apropierii cât și în cea a evidențierii specificității, prin dialog pașnic³.

Modelul de conlocuire interetnică și de dialog intercultural deschis poate fi descifrat cu ușurință din dovezile de cultură materială și imaterială generate de manifestarea neîngrădită a propriei identități, în directă corelație cu înțelegerea și acceptarea altor identități etno-religioase.

Conviețuirea dintre români și celelalte etnii ale Dobrogei au contribuit la relativ ușoara transmitere (și receptare) a anumitor valori, prin replicare culturală, de la o cultură particulară la alta. Acest fapt poate fi observat pe baza numeroaselor similitudini în manifestarea efectivă a vieții spirituale din Dobrogea⁴.

Acest model interreligios și interetnic oferit de Dobrogea, atât în contextul românesc dar, mai ales, și din ce în ce mai cunoscut, la nivelul întregii Europe, constă în conviețuirea concordantă, fondată pe respectarea alterității persoanei umane și a grupului din care aceasta face parte.

Ideea centrală a tezei de doctorat este reprezentată, așadar, de expunerea teologică a unora dintre temeiurile care au stat la baza trăinicieii relației de armonie a etniilor din zona Dobrogea, cu axare pe dialogul interreligios și pe multiculturalitate. Omul este o ființă dialogică. Din punct de vedere social, religios, cultural doar astfel poate fi gândit. În imaginarul rațional, termenul dialog sugerează o conexiune formală în care doi sau mai mulți agenți se focusează în construcția unui acord cu privire la un subiect clar definit.

În acest sens, dialogul poate să nu fie dușmanul adevărului, dar relația poate deveni problematică, dacă obiectul exercițiului este soluționarea negociată a unei probleme înnodate, un grad de compromis și acomodare intră în ecuație.

Astfel, termenul dialog se asociază cu activitățile politicianilor și ale funcționarilor publici și, inevitabil, emite un interes personal și motive nedezevăluite. Nu este de mirare că, atunci când cuvântul dialog este aplicat întâlnirii religiilor, acesta atrage adesea un anumit grad de suspiciune, ca și cum a intra în dialog cu oameni de altă tradiție înseamnă a colabora cu o neglijare relativizantă a integrității religioase.

² Lucian Boia, *România – țară de frontieră a Europei*, Ed. Humanitas, București, 2002, p. 177.

³ Paul Kevin Meagher (ed.), *Encyclopedic Dictionary of Religion, A-E*, Washington D.C., 1979, p. 1050.

⁴ Dr. Raul Ivan, *Cultura și cultele în orașul Constanța, în perioada interbelică*, în vol. *Porți deschise către civilizații*, Tomis-Constanța MMXXI, Ed. Mega, Cluj Napoca, 2021, p. 425.

Există, totuși, o altă parte a experienței dialogului. Când oamenii se întâlnesc ca oameni de credință, termenul *dialog* vine să conoteze o altă dimensiune a relaționării dintre *eu* și *celălalt*. Un astfel de model de dialog subordonează problemele discutate cu semnificația întâlnirii în sine. Nu este preocupat de negocierea rezultatelor, ci de o întâlnire a persoanelor care este aproape un scop în sine.

Tema este de actualitate, pentru că aceste culturi, deosebite sub aspectul provenienței și a modului de păstrare a elementelor de identificare, se pun una față de cealaltă într-un raport unic de complementaritate, într-o asemenea construcție și măsură încât pierderea ipotetică și complet nefericită a uneia dintre ele (spre exemplu, comunitatea germanilor sau a evreilor dobrogeni, aflate în pragul dizolvării) ar determina un regres al tuturor.

Izvorât din experiență și din înțelepciunea istorică aplicată, conceptul de „cultură dobrogeană” transmite neprețuite valori, reverberându-le în planul național și chiar în cel european. Tema aleasă este așadar una deschisă oportunității de a cunoaște și explora noi și noi bogății spirituale, a căror vechime nu poate fi pe deplin cunoscută.

Pe de altă parte, aceste valori acumulate în timp sunt dinamice, adresându-se noilor generații în vederea unei retălmăcirii în pământul ospitalier al dicienilor. Din acest considerent, promovarea dialogului este considerată o necesitate în societățile din ce în ce mai diverse din punct de vedere religios.

CAPITOLUL I: ETHOS ȘI ETNICITATE ÎN GÂNDIREA ECUMENICĂ

Deschiderea către neamuri, mai precis către acei oameni care nu împărtășeau religia iudaică, a constituit una dintre minunile pe care „multa milostivire” a lui Dumnezeu, profețită și cântată de David proorocul (Ps.135, 1-26), a săvârșit-o, după cuvântul Mântuitorului, odată cu momentul Pogorârii Sfântului Duh.

Ca o certitudine a faptului că Mântuitorul S-a jertfit și a înviat pentru întreaga umanitate iar nu pentru „noi, evreii” sau „noi, grecii” sau „noi, romanii” așa cum se pronunță filetismul - de orice culoare ar fi el - în mod exclusivist și nedrept față de înalta justiție a lui Dumnezeu, Sfânta Scriptură menționează în mod explicit faptul că Adevărul-Hristos a devenit accesibil tuturor celor ce cred Lui, începând din Ziua Cincizecimii.

Dar Pogorârea Sfântului Duh nu numai că a întemeiat un nou neam - poporul creștinilor, adică Biserica - depășind diviziunile meschine care ființează istoric între etniile pământului, ci a restabilit identitatea primordială oferită de Dumnezeu fiecărei națiuni, fără părtinirea vreuneia în detrimentul celeilalte.

Grija pe care Dumnezeu a arătat-o și o arată față de toate neamurile pământului începând de la Facerea lumii, dăruind fiecăruia dintre ele un înger călăuzitor spre împlinirea menirii sale (Deut. 32, 6-8; Daniel 10, 13-21), denotă o atitudine contrară presupusei ordini mondiale, universaliste și asimilatoare, pe care împărații și papii au dorit să o atingă dintotdeauna. Mai nou, „*suveranii Pontifi au salutat constant în acest secol strădaniile pentru asocieri transnaționale și internaționale. Uniunea Popoarelor și, mai târziu, Națiunile Unite au fost fără echivoc aprobate și încurajate de papi*”⁵.

Revelația păstrată în ființa intimă a neamului este condiționată de păstrarea adevărului, deoarece are ca păzitor și descoperitor pe Duhul Adevărului și deci ea rămâne accesibilă și activă atâta timp cât se mărturisește adevărata credință⁶. Acolo unde adevărul a fost falsificat, putem spune că puterea Duhului Sfânt nu mai rămâne, și, indubitabil, nici Biserica nu mai este, urmând principiului formulat de către Sfântul Irineu⁷.

Teologia depune un efort impresionant pentru a descoperi soluții în ceea ce privește afirmarea unității Bisericii Ortodoxe în contextul lumii contemporane. La prima vedere ar putea părea că nu este nevoie de o soluționare a acestui fapt din moment ce unitatea Bisericii este clar fundamentată pe criteriile ierarhiei sacramentale și a sinodalității sale apostolice. Sunt totuși foarte multe probleme spinoase care determină ca această unitate a Bisericii Ortodoxe să fie parțial obstrucționată⁸.

Disputele iscate în jurul autocefaliei, a pretenției primațiale a unor centre eclesiastice mai noi sau mai vechi, a instituționalizării așa numitei „ierarhii titulare”, fără eparhii concrete și fără credincioși, care înfășoară vechile patriarhate istorice și nu în ultimul rând în jurul etnocrației care încă mai influențează percepția teologică privind organizarea administrativ-jurisdicțională a unor trupuri bisericești, îndepărtează orice dubiu privind realitatea și incisivitatea acestora în conjunctura actuală⁹.

Dar unitatea și integritatea Trupului lui Hristos (In.19, 36) nu exclude nici nu suprimă trăsăturile definitorii ale fiecăruia dintre mădularele Sale (Rom.12, 4-5)¹⁰.

⁵ *Ibidem*, pp.54-55.

⁶ Sf.Atanasie cel Mare *Scrieri*, I, *PSB*, vol 15, E.I.B.M.B.O.R., București, 1987, trad.Pr.Prof.Dr.Dumitru Stăniloae, p.351.

⁷ Sf.Irineu de Lugdunum, *Adversus haereses*, III, 24,1; *PG*, 7, 966.

⁸ Vezi: Nicolae Brînzea, „Prayer - eternal dialogue with God in secularization, pandemic, and war conditions”, *Technium Social Sciences Journal*, 36 (1), 2022, pp. 562–569.

⁹ Bartolomeu I, Patriarh Ecumenic, *Ora Ortodoxiei*, la Pr. Dr. Constantin Coman, *Ortodoxia sub presiunea istoriei*, Ed.Bizantină, București, 1995, p.201.

¹⁰ Pr.Georges Florovsky, *Biblie, Biserică, Tradiție*, Ed.Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, trad. Radu Teodorescu, p.86.

Trăsătura definitorie cea mai importantă a fiecăruia dintre membrii Sfintei Biserici este neamul, care își are obârșia în cugetarea lui Dumnezeu (Efes. 3, 14-15) - și căruia i s-a încredințat menirea de a fi călăuză spre Hristos întru Care toate s-au făcut (Colos.1, 16-17).

CAPITOLUL AL II-LEA: INTERRELIGIOZITATEA, PROVOCARE DAR ȘI OPORTUNITATE A IDENTITĂȚII ÎN CONTEXTUL GLOBALIZĂRII

Globalizarea, un fenomen pe cât de complex în structura sferelor pe care le acoperă, pe atât de simplu în desfășurarea sa fluidă, antrenează religiile lumii în noi procese relaționale. Practic, între religie și globalizare este un raport de interdependență, pe care îl putem urmări din cele mai vechi timpuri, religia fiind unul din pilonii generatori, alături de schimburile comerciale, ale globalizării. Religiile sau mai bine zis diversitatea religioasă a existat dintotdeauna. Trebuie să înțelegem două puncte cheie din istoria globalizării sau două răscruci principale în drumul către o lume globalizată, în care religia a jucat un rol proeminent. Primul moment este legat de dezvoltările geografice și sociale ale religiilor lumii de astăzi. Nayan Chanda observă importanța impulsului de a răspândi credința¹¹.

În cazul tuturor religiilor cu vocație misionară universală și, evident, pentru Creștinism, globalizarea a jucat un rol fundamental. Prin reciprocitate putem considera că și religiile cu vocație misionară universală au contribuit la ceea ce cunoaștem ca fiind globalizare.

După moartea și învierea Sa, Mântuitorul Iisus Hristos le-a dat apostolilor porunca universalizării învățăturii Sale (Mat. 28, 19-20). Cu toate acestea, înainte ca apostolii să poată ieși în lume, ei trebuiau să aibă un mesaj de transmis. Mesajul avea drept fundament restabilirea dialogului dintre Dumnezeu și om prin Domnul Iisus. Tinderea către asemănarea cu Dumnezeu era înscrisă în ființa umană ca o pecete divină.

O privire asupra cărților Sfintei Scripturi arată că relația omului cu Dumnezeu are, într-adevăr, o structură profund dialogică. Dumnezeu se adresează omului într-o anumită situație de viață, îl cheamă să iasă din ea și îi pune sarcini foarte specifice. Omul vorbește și se ceartă cu Dumnezeu. El îl cheamă în timp de nevoie și se întoarce la El cu cereri concrete. Această realitate dialogică și comunională reiese din experiența istorică a poporului ales și apoi din Întruparea Fiului lui Dumnezeu.

¹¹ Nayan Chanda, *Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization*, Yale University Press, 2008, p. 105.

Întregul eveniment mântuitor al lui Hristos poate fi astfel interpretat ca un dialog cuprinzător între Dumnezeu și om. Prin Întruparea Sa, golirea *kenotică* de dumnezeirea Sa, Cuvântul s-a plasat la un nivel cu omul ca interlocutor al Său, El îl ia în serios și îi respectă libertatea. El renunță la puterile Sale divine pentru a se face accesibil uman omului. Această prezență *dialogică* a lui Iisus este astfel o expresie a ființei Sale și a misiunii Sale, în care Tatăl se revelează în cele din urmă în propria Sa ființă interioară¹².

Astfel dialogul devine semnul distinctiv al înțelegerii personale fundamentate biblic asupra lui Dumnezeu: Dumnezeu este în esența Sa dialogic.

Este necesar a se opera distincția între globalizare și universalism. Prin globalizare se înțelege un proces de coalescență a diferitelor zone anterior izolate într-un singur sistem de interconectări și interdependențe, în care totul, adică toate națiunile, imperiile, triburile și statele aderă într-un fel sau altul, prin relații politice, economice sau culturale. Universalismul, pe de altă parte, se referă la dezvoltarea teoriilor, ideilor sau credințelor cu pretenție de validitate universală. Prin universalism, așadar, se înțelege un fenomen intelectual și spiritual; prin globalizare, un proces politic, economic și civilizațional, care implică mai degrabă o cultură materială decât spirituală¹³.

Articularea unui mesaj destinat întregii lumi a fost un moment critic indispensabil în dezvoltarea globalizării. Fondatorii religiilor tradiționale au fost principalele surse ale unor astfel de mesaje globale, deși alte surse includ filozofi, în special Socrate. Au fost primele ideologii universale ale lumii, primele relatări despre sine, relațiile sociale și binele merit pentru toate ființele umane¹⁴.

O religie universală este destinată tuturor și ar trebui proclamată tuturor. Misionarii religiilor tradiționale, care s-au dezvoltat structural sub impulsul misiunii, traversează granițele politice și etnice pentru a chema oamenii de pretutindeni să îmbrățișeze credința și să formeze legături religioase transpolitice și transetnice. Religiile lumii stabilesc rețele care conectează oamenii pe baza unor viziuni comune asupra vieții religioase pe care ar trebui să o trăiască omul.

Dar religiile lumii fac ceva și mai important pentru istoria globalizării decât să inspire misiunea globală și să stabilească rețele transculturale: toate în felul lor învață unitatea fundamentală a întregii umanități. Fiecare persoană trebuie să se înțeleagă pe sine sau pe sine

¹² Klaus Krämer, *Mission in dialogue*, în *Mission and Dialogue. Approaches to a Communicative Understanding of Mission*, Klaus Krämer and Klaus Vellguth (Eds.), Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2012, p. 9.

¹³ Jan Assmann, „*Cultural Memory and the Myth of the Axial Age*,” în *The Axial Age and Its Consequences*, ed. Robert N. Bellah and Hans Joas, Cambridge, 2012, p. 377.

¹⁴ Miroslav Volf, *Flourishing. Why We Need Religion in a Globalized World*, p. 42.

în primul rând ca ființă umană, mai degrabă decât ca membru al unui trib, grup etnic sau regat; există o cale dreaptă, un singur adevăr și, pentru unele religii, un singur Dumnezeu să fie îmbrățișat de toată lumea; persoanele *din afară* ar trebui tratate la fel ca persoanele *din interior*, deoarece același cod moral se aplică tuturor. Astfel, religiile lumii au fost principala sursă a conștientizării umanității despre sine ca un întreg¹⁵.

Fără o conștientizare a unității umanității, am avea conexiuni, interdependențe economice și state imperiale multietnice, dar nu există o globalitate autentică. Globalizarea a fost mai întâi o realitate în imaginarul religios înainte de a deveni un proiect economic și politic. În concluzie, religiile lumii sunt globalizatorii originali¹⁶, forțe care modelează cultura cu relatări distincte despre ceea ce consideră a fi valori umane universale, fiind astfel, indubitabil, rădăcini esențiale ale globalizării contemporane.¹⁷ Aceasta este prima punte cheie din istoria globalizării. Al doilea este crearea piețelor economice mondiale, care nu fac obiectul cercetării noastre.

Ierarhiile și diviziunile sunt reduse și din ce în ce mai puțin relevante (lumea plană), iar interconectarea globală este structurată în moduri care dau unor oameni un start avansat și îi lasă pe alții *zbuciumându-se doar pentru a ajunge la linia de start*¹⁸. Creșterea economică fără precedent este umbră de o disparitate tot mai mare a bogăției, cu elite opulente și puternice care trăiesc alături de o clasă inferioară formată din milioane și milioane de oameni săraci, suprasolicitați și lipsiți de drepturi și fără speranță¹⁹.

Răspândirea statului de drept, a stabilității și a păcii se confruntă cu consolidarea rețelelor criminale globale și a izbucnirilor conflictelor violente la nivel local²⁰. Modurile particulare de viață se pierd ca urmare a omogenizării culturale, precum se simte și o renaștere a formelor culturale locale în noi dimensiuni structurale²¹. Reaproprierea robustă față de tradiție

¹⁵ *Ibidem*, p. 43.

¹⁶ Jonathan Sacks, *The Dignity of Difference: How to Avoid the Clash of Civilizations*, Continuum, London, 2002, p. 43.

¹⁷ Miroslav Volf, *Flourishing. Why We Need Religion in a Globalized World*, p. 44.

¹⁸ David Singh Grewal, *Network Power: The Social Dynamics of Globalization*, New Haven: Yale University Press, 2008, p. 112.

¹⁹ Nicholas Crafts, „Globalisation and Economic Growth: A Historical Perspective”, în *World Economy* 27, no. 1 (2004), pp. 45–58; Isabel Ortiz & Matthew Cummins, „Global Inequality: Beyond the Bottom Billion”, în *Social and Economic Policy Working Paper*, UNICEF, 2011.

²⁰ Jan Aart Scholte, *Globalization: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, 2005, pp. 279–315. Vezi și Roger G. Blanton and Clair Apodaca, „Economic Globalization and Violent Civil Conflict: Is Openness a Pathway to Peace?”, în *Social Science Journal* 44 (2007), pp. 599–619; Ralph Rozema, „Forced Disappearance in an Era of Globalization: Biopolitics, Shadow Networks, and Imagined Worlds,” în *American Anthropologist* 113 (2011), pp. 582–593.

²¹ Luke Martell, *The Sociology of Globalization*, Cambridge, 2010, pp. 89–104; Robert Holton, „Globalization’s Cultural Consequences,” în *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 570, 2000, pp. 140–152.

este însoțită de incapacitatea de a o transmite într-o lume accelerată și din ce în ce mai individualistă²². Apare simultan degradarea mediului și îmbunătățirea mediului. Indivizii sunt absorbiți de propriile plăceri și dureri personale, precum și implicați în suferința oamenilor la o jumătate de lume distanță²³. Rețelele de socializare facilitează comunicarea, deoarece facilitează pierderea vieții private; întreprinderile și statele se angajează deopotrivă în colectarea masivă de informații despre persoane. Inovațiile tehnologice de salvare și de îmbunătățire a vieții apar împreună cu posibile traiectorii către autodistrugere tehnologică²⁴.

Coexistența pașnică a religiilor și oportunitatea ca oamenii să aleagă între ele sunt în mod normal condiții prealabile pentru acest înțeles suplimentar, dar este semnificativ diferită de acestea, deoarece implică faptul că comunitățile separate nu pot fi neapărat evaluate în sine. În acest sens, pluralismul religios semnifică un flux liber de idei, simboluri și practici în granițele tradițiilor și comunităților. Rezultatele pot include sincretism și hibriditate. Aceasta este o stare de lucruri care caracterizează sistemele sociale *mobile*²⁵ sau condiții *postmoderne*²⁶. Aceste trei semnificații evaluative ale pluralismului religios sunt compatibile între ele în principiu, dar nu neapărat ușor combinate în practică. De fapt, există un potențial pentru tensiuni puternice între primul și al doilea sens.

Conform unei îndelungate tradiții de teoretizare a pluralismului în filozofia politică, ordinea și stabilitatea societăților pluraliste depind de identificarea stabilă a cetățenilor cu comunități, categorii sau asociații voluntare.

Înțelegerea multidimensională a globalizării include înțelegerea centrată pe economie, dar vede capitalismul ca fiind un singur aspect, desigur critic și puternic, al procesului²⁷. Pentru această concepție, cea mai fundamentală caracteristică a globalizării este o simultaneitate de uniformizare sau omogenizare și diversificare sau „heterogenizare”.

Omogenizarea în această înțelegere este ea însăși multidimensională, iar această multidimensionalitate permite și chiar încurajează ceea ce s-ar putea eticheta moduri eterogene de a fi omogen. Roland Robertson a spus-o succint în formularea sa despre globalizare ca

²² James K. Boyce, „Green and Brown? Globalization and the Environment,” în *Oxford Review of Economic Policy* 20 (2004), pp. 105–128; Arthur P. J. Mol, *Globalization and Environmental Reform: The Ecological Modernization of the Global Economy*, MIT Press, Cambridge, 2001.

²³ Anthony Elliott & Charles Lemert, *The New Individualism: The Emotional Costs of Globalization*, Routledge, 2009, p. 6-7.

²⁴ Daniele Archibugi and Simona Iammarino, „The Globalization of Technological Innovation: Definition and Evidence,” în *Review of International Political Economy* 9 (2002), pp. 98–122.

²⁵ J. Urry, „Mobile sociology,” *British Journal of Sociology* 51, 1, 2000, pp. 185–203.

²⁶ D. Lyon, *Jesus in Disneyland. Religion in Postmodern Times*, Cambridge: Polity Press, 2000, p. 201.

²⁷ J. A. Scholte, *Globalization: A critical introduction*, London: Palgrave Macmillan, 2005, p. 118.

simultaneitate a universalizării particularului și particularizarea universalului.²⁸ El și alți teoreticieni ai globalizării au subsumat această idee sub acel alt neologism mai puțin popular al glocalizării: globalul este în același timp local, la fel cum localul este global²⁹. Din această perspectivă, raționalizarea este modernizare, așa cum glocalizarea este globalizare.

Glocalizarea reprezintă o mixtură conceptuală de *globalizare* și *localizare* - este apariția simultană a tendințelor atât de universalizare, cât și de particularizare în sistemele sociale, politice și economice contemporane. Noțiunea de glocalizare „reprezintă o provocare pentru concepțiile simpliste ale proceselor de globalizare ca liniare. Glocalizarea indică faptul că importanța crescândă a nivelurilor continentale și globale are loc odată cu creșterea gradului de evidență a nivelurilor locale și regionale³⁰.

În consecință, dacă secularizarea a fost soarta religiei sub ipotezele modernizării deoarece religia a fost înțeleasă ca fiind într-o relație contradictorie cu ceea ce a fost înțeles ca raționalizare, atunci soarta religiei sub această înțelegere a globalizării poate fi de așteptat să evolueze din modul în care se înțelege religia cu referire la glocalizare.

S-a introdus o nouă interpretare a faptului religios în societatea contemporană globală: *pluralizare*³¹, care poate fi exprimată și ca *diversitate*³². La fel ca *raționalizarea*, *pluralizarea* ne spune prea puțin, fără alte specificații, iar suficiența sau deficiența abordării se va dezvălui numai în astfel de specificații suplimentare. În consecință, *pluralizarea* în această încercare teoretică vorbește despre cele trei dimensiuni ale *formeii*, *puterii* și *localității*.

Dialogul interreligios a preferat întotdeauna acțiunea și o viziune morală comună asupra universului, mai degrabă decât împărtășirea unor viziuni teologice sau legaliste religioase ale Realității Ultime. În ultimii ani, a fost accentuată intensiv o dimensiune etică a dialogului interreligios. *The Global Ethic Project* este cel mai notabil exemplu de dialog care vizează etica și acțiunea morală.³³

Proiectul a devenit destul de cunoscut când 143 de lideri din întreaga gamă de religii ale lumii s-au înscris la reuniunea centenară din 1993 a Parlamentului Mondial al Religiei din Chicago. *The Global Ethic Project* a condamnat starea de iresponsabilitate față de natură,

²⁸ R. Robertson, *Globalization: Social theory and global culture*. London: Sage, p. 72.

²⁹ *Idem*, *Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity. Global modernities*, London: Sage, 1995, pp. 22-44.

³⁰ Vezi Roland Robertson, „Europeanization as Glocalization”, în Roland Robertson, *European Glocalization in Global Context* (Palgrave Macmillan, 2014), 6-34.

³¹ P. Beyer, „Globalization and glocalization”, în J. A. Beckford & N. J. Demerath (Eds.), *The sage handbook of the sociology of religion*, London: Sage, 2007, pp. 98-99.

³² G. Giordan & E. Pace (Eds.), *Religious pluralism: Framing religious diversity in the contemporary world*, Cham: Springer, 2014, p. 17.

³³ Vezi <https://www.global-ethic.org>.

societate, lume: jefuirea resurselor planetei, sărăcia răspândită pe tot mapamondul și în special agresiunea și ura în numele religiei.

Cei care s-au înscris au afirmat că există o normă irevocabilă, necondiționată, pentru toate domeniile vieții, pentru familii și comunități, pentru rase, națiuni și religii. Există deja orientări străvechi pentru comportamentul uman care se găsesc în învățăturile religiilor lumii și care sunt condiția pentru o ordine mondială durabilă³⁴.

În spatele acestei declarații a fost teologul Hans Kung, care, de altfel, a scris în 1990 o carte numită *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, în care pleda pentru faptul că religiile pot contribui la pacea mondială numai dacă își reafirmă și își trăiesc valorile de bază. El și-a exprimat convingerea că nu poate exista o pace între națiuni fără pace între religii, o pace între religii fără dialog între religii, un dialog între religii fără investigarea bazelor religiilor.³⁵

Aceste idei sunt preluate și recalibrate în logica contemporană din directivele Parlamentului Mondial al Religiilor din 1893: angajamentul față de o cultură a non-violenței și a respectului pentru viață; angajamentul față de o cultură a solidarității și o ordine economică dreaptă; angajamentul față de o cultură a toleranței și o viață a veridicității; angajamentul pentru o cultură a drepturilor egale și parteneriat între bărbați și femei.

Sociologii, politologii și teoreticienii religiei analizează dialogul interreligios în primul rând ca fenomen socio-cultural³⁶. Majoritatea analizelor lor nu pleacă de la concepte despre ceea ce se presupune că este dialogul interreligios, ci de la observația că dialogul a devenit un marker semantic într-o varietate de contexte socio-culturale: „*Studiile de caz împărtășesc o înțelegere a naturii multifacetate a mișcării interreligioase și a diversității și complexității sale interne*”³⁷. Această abordare relativ nouă adaugă o dimensiune diferită analizei dialogului³⁸.

Religia sub globalizare va părea, prin urmare, cea mai evidentă în pluralitatea ei de forme, aici forme instituționale și neinstituționale. Ar trebui să gândim ipoteza că religia nu va gravita, sau cel puțin din ce în ce mai puțin gravitează în modul în care este structurată spre o

³⁴ Pr. Prof. Aurel Pavel, *Reflecții critice asupra misiunii creștine*, vol. I, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 188-189.

³⁵ Hans Küng, *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, Crossroad Publishing, 1991, p. 18.

³⁶ D. Dussert-Galiant, *Le dialogue interreligieux—Entre discours officiels et initiatives locales*, Rennes, 2013, p. 93.

³⁷ M. Griera and A. K. Nagel, „Interreligious Relations and Governance of Religion in Europe: Introduction”, în *Social Compass*, 65 (2017), p. 304.

³⁸ K. Lehmann and A. Koch, „Perspectives from Sociology: Modeling Religious Pluralism from Inward and Outward”, în *Journal of Inter-Religious Dialogue*, 2019, p. 142.

formă instituțională dominantă sau predominant spre dezinstituționalizare. Și ambele forme ar putea fi diverse.

Religia în cadrul globalizării ar trebui, de asemenea, de așteptat să devină din ce în ce mai plurală sau diversă, în ceea ce privește prezența sau puterea sa în societate. Va fi resurgentă în anumite contexte și circumstanțe, și în declin sau chiar evanescent, privatizat sau marginal în altele. Și, în cele din urmă, ambele dimensiuni ale *diversității* vor fi exprimate global: diversitatea va varia în funcție de modul în care religia este particularizată în diferite *localizări*, inclusiv în rețelele sociale translocale și în *localitățile* virtuale.

ONU este una dintre cele mai incluzive organizații interguvernamentale care există astăzi. Adunarea sa generală reunește reprezentanți formali ai 193 de state membre (și două state observatoare) care sunt organizate în mod unic în cinci grupuri regionale.

De la începutul secolului al XXI-lea, ONU s-a dezvoltat din ce în ce mai mult într-o instituție globală care servește drept una dintre arenele centrale pentru formularea discursurilor internaționale - cu privire la drepturile omului, probleme de sănătate, pace și dezarmare. ONG-urile religioase joacă un rol semnificativ în acest proces³⁹.

Mai multe organizații religioase au solicitat cu succes statutul de ONG acreditat oficial la Consiliul Economic și Social al ONU și la alte agenții specializate ale ONU⁴⁰. Acest statut formal le oferă un anumit grad de acces la procesele ONU.

Astfel, chiar dacă comunitatea ONG-urilor din punct de vedere religios la ONU este foarte diversificată, unele organizații care au ca agendă dialogul interreligios sunt integrate într-un mare grad în activitățile ONU. În acest cadru mai larg, conceptul de dialog interreligios a căpătat o importanță crescândă.

CAPITOLUL AL III-LEA: SENSUL ECUMENIC AL MULTICULTURALITĂȚII

În cea mai mare parte a secolului al XX-lea, antropologii au definit cultura ca un set comun de credințe, obiceiuri și idei care țineau oamenii împreună în grupuri recunoscute, auto-identificate. Unii cercetători din aria mai multor discipline au contestat această noțiune de coerență culturală, mai ales că a devenit evident că membrii grupurilor strâns legate aveau viziuni radical diferite despre propria lume socială.

³⁹ Vezi K. Lehmann, „Shifting Boundaries between the Religious and the Secular—Religious Organization in Global Public Space”, în *Journal of Religion in Europe*, 6 (2013), pp. 201–228.

⁴⁰ C. Baumgart-Ochse and W. K. Dieter, *Religious NGOs at the United Nations: Polarizes or Mediators?*, London and New York, 2019, p. 8-9.

Cultura nu mai este percepută ca un sistem de cunoaștere moștenit de la strămoși. Drept urmare, mulți sociologi tratează acum *cultura* ca pe un set de idei, attribute și așteptări care se schimbă pe măsură ce oamenii reacționează la circumstanțe în schimbare. La sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI, prăbușirea barierelor impuse de blocul comunist și intensificarea fulminantă a comerțului electronic au accelerat viteza schimbărilor sociale pe tot mapamondul.

Termenul de *cultură locală* este frecvent utilizat pentru a caracteriza experiența vieții de zi cu zi în localului specific, identificabil⁴¹. Acesta reflectă sentimentele de adecvare, confort și corectitudine ale oamenilor - attribute care definesc preferințele personale și gusturile în schimbare. Având în vedere puterea culturilor locale, este dificil de argumentat că există o cultură globală.

Ceea ce a dus și duce în continuare la diluarea identității și la o lipsă a conștientizării apartenenței față de valorile creștine este secularizarea, desacralizarea vieții⁴². Globalizarea este un proces multilateral și întreține un paradox al raportului dinamic de poli opuși: *unitate* (omogenitate) – *diversitate* (pluralitate). Așa cum se pronunță Jean Nederveen Pieterse, există o variație de opinii ale cercetătorilor cu privire la semnificația globalizării, unele dintre ele situându-se într-un consens general, iar altele evidențiind o serie de controverse în scopul unei definiții complete care să acopere toate planurile conceptuale.

Consensul întrunește patru afirmații: (a) globalizarea este modelată de schimbările tehnologice; (b) globalizarea implică reconfigurarea statelor; (c) globalizarea se desfășoară în tandem cu regionalizarea; (d) globalizarea este inegală. Controversele implică șase întrebări: (1) globalizarea este, în esență, economică sau multidimensională? (2) ce este “globalizarea”?; (3) globalizarea este un proces istoric recent sau pe termen lung? (4) globalizarea există sau este o realitate retorică? (5) globalizarea este capitalismul neoliberal? (6) globalizarea este gestionabilă?⁴³

Din perspectiva fiecărui domeniu, se pot emite variate definiții ale globalizării. Astfel, din punct de vedere economic, globalizarea poate fi receptată pe două paliere: (a) similaritate a condițiilor economice și a politicilor peste granițele naționale⁴⁴; (b) mișcare accelerată peste

⁴¹ Vezi Natalia Vlas, *Globalizarea și religia la începutul secolului XXI*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.

⁴² Joseph Ratzinger și Damaskinos, Mitropolitul Elveției, *Moștenirea creștină a Europei*, ediție îngrijită și traducere de Viorica E. Ungureanu, Ed. Trinitas, Iași, 2002.

⁴³ Jean Nederveen Pieterse, *Globalization and Culture: Global Mélange* (Rowman & Littlefield Publishers, 2009), p. 8.

⁴⁴ H. P. Gray, “Globalization versus Nationhood”, în *Development and International Cooperation* 9, no. 16 (1993), p. 38.

barierele naționale și regionale ale “bunurilor” economice, adică oameni, produse, capital, în special forme necorporale de capital (tehnologie, controlul activelor).⁴⁵

În ordine istorico-antropologică, globalizarea este un proces istoric pe termen lung de creștere a interconectării la nivel mondial.⁴⁶ Globalizarea înseamnă compresia spațiu-timp, ceea ce implică o interacțiune mai intensă într-un spațiu mai larg și într-un timp mai scurt decât înainte; cu alte cuvinte experiența unei lumi care își simte altfel granițele și limitele.⁴⁷

În analiza sociologică, globalizarea se referă atât la comprimarea lumii, cât și la intensificarea conștientizării lumii ca un întreg⁴⁸; un proces social în care constrângerile geografice asupra tiparelor sociale și culturale se retrag și în care oamenii sunt din ce în ce mai conștienți de această realitate⁴⁹; un mecanism sau un ritm care aduce oamenii într-o proximitate articulată și intensifică dimensiunea diversităților culturale, religioase, lingvistice, rasiale și etnice.

Din punct de vedere politic, globalizarea depășește granițele economicului, mass-mediei, tiparelor sociale și interesului general. Ca o provocare politică, procesul globalizării traversează spectrul ideologic și angajează mișcări sociale și politice la toate nivelurile. Aceasta implică o schimbare de paradigmă de la era statului național și a politicilor internaționale la politica de anvergură planetară.⁵⁰

Globalizarea este un proces obiectiv, empiric, de creștere a conectivității economice și politice, un proces subiectiv care se desfășoară în conștiință ca o conștientizare colectivă a interconectării globale în creștere și o platformă de proiecte globalizatoare specifice care încearcă să modeleze condițiile globale.⁵¹

Analizele teoretice au demonstrat că globalizarea nu este o forță atotputernică, unidirecțională, care nivelează totul în calea sa. De exemplu, defalcarea timpului și a spațiului este ilustrată cel mai bine de influenta teză a “satului global” propusă de Marshall McLuhan în 1962.⁵² Comunicarea instantanee, a anticipat McLuhan, va distruge dezechilibrele de putere bazate pe geografie și va crea un sat global.

⁴⁵ Charles Oman, *Globalisation and Regionalisation: The Challenge for Developing Countries* (Paris: OECD, 1994), p. 56.

⁴⁶ Jean Nederveen Pieterse, “Globalization as Hybridization”, în Mike Featherstone, Lash Scott and Robertson Roland (eds.), *Global Modernities* (London: Sage, 1995), p. 45.

⁴⁷ Idem, *Globalization and Culture: Global Mélange* (Rowman & Littlefield Publishers, 2009), p. 8.

⁴⁸ Roland Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture* (London: Sage, 1992), p. 8.

⁴⁹ Malcolm Waters, *Globalization* (London: Routledge, 1995), p. 3.

⁵⁰ Pieterse, *Globalization and Culture: Global Mélange*, p. 7.

⁵¹ *Ibidem*, p. 16.

⁵² Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* (University of Toronto Press, 1962), p. 21, 31.

Noțiunea lui McLuhan despre *satul global* presupunea răspândirea mondială a televiziunii, care aduce evenimente îndepărtate în casele telespectatorilor de pretutindeni. Bazându-se pe acest concept, McLuhan a susținut că toate comunicațiile accelerate produc o „implozie” a experienței personale - adică evenimentele îndepărtate sunt aduse în atenția imediată a oamenilor din întreaga lume.⁵³

Este suficient de evident acest lucru dacă reflectăm asupra dimensiunii globalizatoare a unui meci de fotbal din circuitul unui campionat mondial sau european. Sute de mii, milioane de priviri din diferite țări și culturi sunt antrenate într-o participare amplu televizată. Putem deduce că experiența generată de globalizare nu este nivelare, ci *participare* la alteritatea culturală, facilitată de noile tehnici de comunicare și mobilitate.

Conceptul de *misiune* a fost folosit ca termen tehnic pentru răspândirea credinței creștine printre necreștini. În acest sens, poate fi extins și la activități comparabile din partea altor religii. O astfel de definiție fenomenologică a conceptului de misiune poate fi redusă la cinci elemente: (1) o procedură planificată, metodică și organizată; (2) o intenție de a cuceri pe *celălalt* cu propria credință; (3) o încercare de a-i convinge pe alții să se alăture propriei comunități religioase; (4) o convingere a adevărului propriei credințe; și (5) o convingere că acceptarea este, de asemenea, în interesul obiectiv al persoanei care urmează să fie convertită.⁵⁴

Sensul cuvântului *misiune* relevă patru aspecte: propovăduirea și consolidarea credinței; răspândirea Împărăției lui Dumnezeu, adică a Bisericii în lume; convertirea necredincioșilor; întemeierea unei noi comunități locale. Menționarea acestor aspecte scoate în evidență faptul că misiunea are un caracter permanent și dinamic, având în vedere circumstanțele prin care trece viața creștină, teologia și activitatea pastoral-misionară.⁵⁵

Misiunea creștină înseamnă și „proclamarea Evangheliei în lume de către Sfinții Apostoli și urmașii acestora, episcopii și preoții Bisericii, în lucrarea lor nedespărțită de poporul drept – credincios, de la Cincizecime și până în vremea noastră.

Misiunea Bisericii este actul de creștinare, de evanghelizare a lumii, o lucrare apostolică prin care împărăția iubirii lui Dumnezeu se extinde în timpul și spațiul istoriei umane. Prin misiunea Bisericii, Evanghelia se face cunoscută tot mai extins în spațiu iar numărul celor ce cunosc și trăiesc în Hristos prin harul Sfântului Duh crește neîncetat.”⁵⁶

⁵³ Watson, “Cultural globalization”.

⁵⁴ G. Collet, „Zum Missionsverständnis der katholischen Kirche”, în Dahling-Sander, Ch., et al. (eds.), *Leitfaden ökumenische Missionstheologie*, Gutersloh, 2003, p. 135.

⁵⁵ Pr. Gheorghe Istodor, *Introducere în misiologia ortodoxă*, Editura Do-Minor, București, 2009, p. 4.

⁵⁶ *Idem*, *Misiunea creștină ca activitate permanentă și practică a Bisericii*, Ed. Sigma, București, 2006, p. 28.

Descrierea tipurilor de semnificații pe care oamenii le folosesc pentru a transforma granițele mai mult sau mai puțin permeabile și relevante, presupune fundamentarea pe principiile relaționale, principii care definesc modul în care subiecții se înțeleg și se diferențiază de ceilalți: adevăr, test, tact și toleranță. Prin utilizarea acestor patru principii relaționale, granițelor religioase li se dă sens și le face mai mult sau mai puțin permeabile și relevante.⁵⁷

Globalizarea elasticizează granițele religioase, și, chiar în anumite contexte le erodează. Sub acest impuls, omul este scos din contextul lui în care s-a format social, existențial, religios, fiind adus în experiența raportării la celălalt.

CAPITOLUL AL IV-LEA: DOBROGEA CA „PATRIE A NAȚIUNILOR”

Dobrogea este o regiune transfrontalieră (23.320 km²) care se întinde pe teritoriul a trei state: România (67,7%) și Bulgaria (32,3%) din suprafața totală a regiunii. Vorbind din punct de vedere administrativ, acest teritoriu include două județe românești, două provincii bulgare și alte cinci sate, precum și un mic sector ucrainean, și anume Insula Șerpilor (Insula Șerpilor) și alte patru insule la sud de talvegul brațului Chilia.⁵⁸

Liniile de graniță ale Dobrogei sunt: cursul inferior al Dunării la nord și la vest, cursul inferior al Dunării, cursul inferior al Mării Negre, Marea Neagră în est, și unele provincii și comune bulgare, trasate convențional, în sud.⁵⁹

Sectorul românesc al Dobrogei este cel mai mare și mai omogen din punct de vedere administrativ (15.570 km², 897.165 de locuitori). Cuprinde două județe: Constanța (7.071 km², 684.082 loc.) în jumătatea sa sudică și Tulcea (8.499 km², 201.462 loc.) în cea nordică. Valorile densității populației între cele două județe sunt net diferite: 89,2 loc. (peste media pe țară de 84,4 loc./ km²) în primul și doar 23,7 loc. în cel de-al doilea, cauzată de nivelul scăzut al densității din Delta Dunării (4,88 loc./ km² în medie).⁶⁰

Poziția geografică favorabilă, între Dunăre și Marea Neagră, explică faptul că Dobrogea a devenit în timp o regiune social-economică, dar mai ales etnică și culturală.

„Teatrul pontic” a constituit în ultimele secole un adevărat subiect contradictoriu nu numai în problemele istoriografice, ci și în confruntările politice, militar-strategice sau

⁵⁷ G. Collet, „Zum Missionsverständnis der katholischen Kirche”, pp. 203-204.

⁵⁸ V. Nicoară, *Dobrogea, regiune transfrontalieră europeană*, Ed. Cadrilaterul, Constanța, 2009, p. 3.

⁵⁹ Adrian Rădulescu & Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 6.

⁶⁰ Nicoleta Damian, *Mediul geografic și factorii de risc social din Delta Dunării*, Ed. Universitară, București, 2013; Diana Dogaru, *Analiza spațială a presiunii antropice în geosistemele din Dobrogea*, Ed. Academiei Române, București, 2013.

economice. Observăm că, în ciuda politicii expansioniste și a numeroaselor conflicte militare pe care Imperiul Otoman le-a purtat cu puterile învecinate, dominația otomană în Dobrogea (1418 - 1878) a avut și momente pașnice care au influențat dezvoltarea economică a regiunii și relativă bunăstare socială a populațiilor conlocuitoare. Treptat, odată cu creșterea importanței sale pentru interesele geo-strategice și mai ales pentru economia Înaltei Porți, Dobrogea s-a transformat într-un important punct de comerț, jucând un rol esențial în așezarea sau tranzitul în număr tot mai mare al negustorilor evrei, dintre care am amintit pe renumitul Josef Nasi (bancherul sultanului Selim II) și pe Haim Cohen⁶¹. Evreii mai deserveau autoritățile otomane din Dobrogea și în calitate de funcționari la vămile de la Dunăre și de traducători ori traducători de documente⁶².

Structura etnică a unui teritoriu este rezultatul unei evoluții istorice, sociale și economice îndelungate în timp. Minoritățile etnice conferă, într-adevăr, diversitatea culturală a unui teritoriu, opera unei istorii de durată asociată unui complex de fenomene de cultură și civilizație care stau la baza coabitării diferitelor etnii⁶³. În timp au fost elaborate mai multe definiții ale minorităților etnice. Potrivit lui S. Tirilly⁶⁴, un grup minoritar numeric se distinge de populația majoritară prin trăsături naționale, culturale și lingvistice.

Jackson Preece a definit minoritatea ca fiind un grup inferior numeric față de restul populației unui stat, un grup care are o poziție nedominantă, este bine definit din punct de vedere istoric, fiind așezat pe teritoriul statului respectiv; membrii grupului sunt cetățeni ai statului respectiv, dar au trăsături etnice, religioase, lingvistice sau culturale distincte față de cele ale populației în general, manifestând, chiar și implicit, un sentiment de solidaritate în conservarea culturii, tradițiilor, religiei sau limbii proprii.⁶⁵

Definiția minorităților etnice dată de Organizația Națiunilor Unite sună în felul următor: „un grup de cetățeni ai unui stat care constituie o minoritate numerică, împărtășesc caracteristici etnice, religioase sau lingvistice diferite de cele ale populației majoritare; manifestă un sentiment de solidaritate, motivat implicit de o grabă colectivă de a supraviețui pentru a obține egalitatea de fapt și de drept cu populația majoritară”⁶⁶.

⁶¹ Teșu Solomovici, *România judaică. O istorie neconvențională a evreilor din România. 2000 ani de existență continuă*, Ed. Teșu, București, 2001, p. 66.

⁶² Dr. Andrada Danciu, The Jewish Community of Constanța from 1878 to 1930, în Vasile Grădian, Olga Lukacs (ed.), *Telling Stories of Hope – Reconciliation in South East Europe Compared to World-Wide Experiences*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2010, p.353.

⁶³ T. Nicoară, *Istoria și tradițiile minorităților din România*, Ministerul Educației și Cercetării, 2017.

⁶⁴ Sylvie de Tirilly, *Minorités et sécurité en Europe*, Ares, XV, 1, 1995, p. 36.

⁶⁵ J. Preece, *National Minorities and the European Nation-States System*, Oxford, Clarendon Press, 1998, p. 28.

⁶⁶ Elena-Maria Necula, *Definirea conceptului de minoritate națională*, Asociația pentru Dezvoltare Interculturală, 2009.

Perioada comunistă a avut un impact negativ uriaș asupra economiei Dobrogei, deoarece colectivizarea agriculturii a luat avânt; pe de altă parte, merită amintite măsurile luate pentru atingerea marilor obiective economice și de infrastructură, cum ar fi extinderea și modernizarea portului Constanței, construirea canalelor navigabile Dunăre-Marea Neagră și Poarta Albă-Midia Năvodari, precum și începerea lucrărilor de construcție la prima centrală atomo-electrică din România (la Cernavodă). Deschiderea acestor mari șantiere a încurajat forța de muncă din alte zone ale țării să vină în Dobrogea, ceea ce a contribuit semnificativ la creșterea ponderii românilor în structura etnică a regiunii.⁶⁷

După 1990, populația Dobrogei a urmat tendința generală de evoluție a populației României, și anume o scădere constantă de la 1.020.106 locuitori în 1992 la 971.643 în 2002 și 897.165 în 2011. Românii au deținut în permanență majoritatea absolută (peste 90% din totalul populației), cu o ușoară scădere proporțională între 2002 și 2011, în mare parte din cauza minorității rrome în creștere. În plus, în ciuda caracterului cosmopolit al populației Dobrogei de la începutul secolului XX, ponderea comunităților etnice minoritare din regiune era sub media națională (9,9% față de 11,1% din totalul populației).

Datele ultimului recensământ (20 octombrie 2011) arată că principalele minorități etnice din Dobrogea sunt în continuare cele istorice, și anume turcii (2,5%) și tătarii (2,19%), rămășițe ale celor 457 de ani de dominație otomană, și rușii lipoveni, o minoritate de graniță sau urmașii unor comunități de refugiați ajunși în Dobrogea în urma unor circumstanțe istorice și politice particulare. Comunitatea rroma pare să fie în continuă creștere (oficial peste 1% din totalul populației), concomitent cu proporția aproape simbolică a celeilalte minorități transfrontaliere - bulgarii (doar 55 de persoane).

Dacă ne uităm la datele recensămintelor din 1992, 2002 și 2011 privind structura etnică a populației, precum și la estimările statistice ulterioare, se constată un declin numeric accentuat atât în rândul populației majoritare, cât și în majoritatea comunităților etnice minoritare, atât la nivel regional, cât și național. Datele recensământului din 1992, arată cele două județe din Dobrogea (Constanța și Tulcea) cu un total de 1.020.106 persoane din care 926.495 etnici români (90,83% în total) și 9,17% etnici minoritari/populația totală a Dobrogei.

Datele recensământului din 2011 arată aceeași tendință de scădere constantă a populației generale din 2002. Astfel, de la 897.165 pers. în 1992, se constată cu 122.941 persoane mai puțin decât în 1992 și cu 79.478 persoane mai puțin decât în 2002. Majoritatea absolută este în continuare românească (751.250 pers., 91,10% din totalul populației), însă

⁶⁷ Floarea Bordânc, *Analiza regională a spațiului rural dobrogean*, Ed. Universitară, București, 2008, p. 63.

procentele sunt mai mici decât în 1992 și 2002 când reprezentau 90,83% și respectiv 90,95%/populația totală a Dobrogei, scădere cauzată în principal de o situație statistică, deoarece foarte multe persoane (72.488 pers.) nu și-au declarat etnia. La fel ca la recensământul anterior, rangul etnic al minorităților a rămas același, pe primul loc venind turcii (22.494 pers., 2,5% din totalul populației), urmați de tătari (19.719 pers., 2,19% din totalul populației) și lipovenii-ruși (13.904 pers., 1,54% din totalul populației). Rromii (11.976 pers. (cu 5.066 pers. mai mult decât în 1992; grecii - 1.444 pers.; ucrainenii - 1.168 pers.; macedonenii - 557 pers.; maghiarele - 512 pers.; armenii - 317 pers.; germanii - 163 pers.; italienii - 114 pers. ; bulgari - 55 pers.; ceangăi - 51 pers.; evrei - 43 pers.; polonezi - 26 pers.; sârbi - 20 pers.; slovaci - 9 pers.; chinezi - 8 pers.; croați - 5 pers.; cehi - 3 pers. Alte etnii: 778 pers.; apartenență etnică nedeclarată: 72.488 pers. Recensămintele din 2002 și 2011 au enumerat noi etnii - chinezii și ceangăii; macedonenii apar, de asemenea, în datele recensământului din 2011.

Deoarece cele două județe din sectorul românesc al Dobrogei au o structură etnică foarte diversă, regiunea ar putea fi privită ca un model de coabitare etnică. Un număr de 18 comunități etnice sunt raportate statistic, 11 dintre acestea fiind mai bine reprezentate numeric (turci, tătari, lipoveni-ruși, rromi, greci, ucraineni, macedoneni, maghiari, armeni, germani și italieni). Toți aceștia au reușit să-și păstreze trăsăturile caracteristice, de-a lungul timpului, adică limba, tradițiile și obiceiurile. Un număr mare de etnii care trăiesc în România dintre Dunăre și Marea Neagră reflectă istoria seculară a acestor locuri care au cunoscut dominația mai multor puteri străine.

CAPITOLUL AL V-LEA: DOBROGEA, VATRĂ PERMANENTĂ DE COMUNICĂRI ETNOCULTURALE

Specificul multicultural dobrogean se conturează pe două coordonate fundamentale: pe de o parte unitatea civilizațională și continuitatea neîntreruptă de limbă și de credință dintre regiunea Dobrogei și celelalte ținuturi ale României iar, pe de alta, dialogul sublim dintre similitudinile și particularitățile fiecărei etnii și religii dobrogene în cadrul „lumii dobrogene”.

Acest model interreligios și interetnic oferit de Dobrogea, atât în contextul românesc dar, mai ales, și din ce în ce mai cunoscut, la nivelul întregii Europe, constă în conviețuirea concordantă, fondată pe respectarea alterității persoanei umane și a grupului din care aceasta face parte, fie prin sanguinitate, fie prin alegere voluntară.

Dispersia masivă a populațiilor din Balcani, înainte de (dar și pe) fondul disoluției Imperiului Otoman, a creat o prezență etno-culturală policromă, extrem de interesantă, în

spațiul dobrogean. Întâlnim aici, alături de români, numeroși membri ai comunităților de turci, tătari, ruși, sârbi, ucraineni, greci, bulgari, precum și alții stabiliți, în diferite momente ale istoriei, în „lumea dobrogeană”. Mesajul Bisericii în contextul multicultural al Dobrogei, invocând fundamentul suprem al realității, ridică o afirmație necondiționată care la prima vedere pare să introducă un decalaj aparent de netrecut în relația dintre părțile la dialog, un decalaj care ar putea apela în cauză la însăși posibilitatea de a purta un dialog autentic, deschis. Problema nu este cauzată de faptul că se ridică o pretenție la validitate. Acest lucru a determinat Biserica Ortodoxă de pe aceste meleaguri să identifice permanent „puncte de inserție” pentru dialogul său cu localnicii, de toate etnicitățile și credințele, astfel încât aceștia să perceapă în mod pozitiv abordările sale.

În încercarea de a realiza acest climat de toleranță și protecție, în lumea noastră contemporană, rolul guvernelor, precum și cel al instituțiilor statului este extrem de important.

Dobrogea, ca spațiu de conviețuire interetnică, intră în centrul atenției printr-un model deschis de conviețuire interculturală, a cărui reprezentare este decodificată atât la nivelul culturii materiale, cât și la nivelul culturii imateriale, al civilizației tradiționale a acestei zone. Modelul de conviețuire a generat, la rândul său, exprimarea liberă, bazată pe acceptarea și înțelegerea celuilalt, a multiculturalismului. Lucian Boia, referindu-se la realitățile etno-demografice și confesionale ale Dobrogei, spunea „*Dobrogea a fost [...] un mozaic etnic și cultural ieșit din comun. Nicăieri, într-un spațiu atât de mic, în Europa nu se putea întâlni un asemenea amestec de limbi, religii și moduri de viață [...] Într-un număr mai mare sau mai mic erau reprezentate toate naționalitățile din Europa și Orientul Mijlociu*”⁶⁸. Dobrogea se distinge tocmai printr-o cultură străveche a dialogului interreligios care a determinat crearea unei civilizații a „pluralității deoființă” ce se poate cunoaște din contribuția spirituală comună a grupurilor etnice din cuprinsul ei dar și din strălucirea specifică a fiecărei etnicități ca atare. Toate neamurile participante la cultura și spiritualitatea specifice Dobrogei dau dovadă de o înaltă conștiință morală respectând elementele de cult, datinile și credința celorlalți. „*Turcii, tătarii, armenii, albanezii, evreii, lipovenii, francezii, englezii, germanii, bulgarii, spaniolii și italienii și-au pus amprenta...prin bijuterii arhitecturale de certă valoare, o parte cu rol religios, altele fiind imobile particulare, care se pot vedea și azi....toate acestea fiind rezultatul unei istorii și al complexității fenomenelor de cultură și civilizație ce le-au adus laolaltă în acest spațiu*”⁶⁹.

⁶⁸ L. Boia, *România – țară de frontieră a Europei*, București: Humanitas, 2002, p. 177.

⁶⁹ Dr. Raul Ivan, *art. cit.*, p. 425.

Toate grupurile etnico-religioase din Dobrogea cunosc, la modul general, sărbătorile religioase ale celorlalte minorități conlocuitoare, adeseori participând cu entuziasm la celebrările din comunitățile și familiile acestora, ba chiar învățând limba sau elemente substanțiale din limba multora dintre acestea. Dialogul între religii poate fi rodnic cu condiția *sine qua non* a dezvoltării și promovării valorilor etice comune și a principiilor generale ale omenirii. Aproape toate religiile au tezaure de principii antropologice similare și ele concep viața umană ca fiind intrinsec valoroasă.

Un mozaic etnic - așa a fost descrisă Dobrogea la începutul secolului al XX-lea. Alături de poporul român, în România trăiesc și alte grupuri etnice, fiecare cu tradiția, cultura și religia sa specifică. În această secțiune, intenționăm să evidențiem unicitatea fenomenului multicultural, demonstrând posibilitatea unei coabitări interculturale armonioase ca model care poate oferi un algoritm de interpretare a comunicării și cooperării interculturale.

Interpretarea psihologică, sociologică și istorică oferă o imagine de ansamblu a fenomenului abordat. La nivel european se caută soluții pentru îmbunătățirea mediului multicultural. Este necesar ca soluțiile să fie găsite chiar în interiorul spațiului multicultural european și adaptate la fiecare scenariu în parte.

Există multe preocupări legate de problematica multiethnicității și a relațiilor dintre diferite grupuri etnice în analize de specialitate⁷⁰ sau a rețelelor de comunicare create în perioada modernă⁷¹. Majoritatea autorilor raportează problema din perspectiva multiculturalismului în spațiul european și consideră că politicile și abordările actuale sunt necesare pentru a constata în mod specific lipsa de coeziune datorată mozaicului etnic existent. Sunt avansate posibile soluții, cum ar fi educația interculturală, măsuri care vor fi abordate în această lucrare.

⁷⁰ Vezi T. Modood, *Multiculturalism - a civic idea*, Cambridge, UK: Polity Press, 2013; C. Joppke, „The retreat of multiculturalism in the liberal state: theory and policy”, în *The British Journal of Sociology*, 55(2), 2004, pp. 237-257; P. Parvin, „Integration and Identity in An International Context: Problems and ambiguities in the New Politics of Multiculturalism”, în *Political Studies Review*, 7(3), 2009, pp. 351-363; M. Fejsa, „Improving the situation of the Ruthenian Minority in Serbia”, în *Journal of Community Positive Practices*, 12(3), 2012, pp. 462-477; V. Nicolaescu, „Formation of the New Romanian Communities”, în *Journal of Community Positive Practices*, 11(4), 2011, pp. 113-125.

⁷¹ R. Mircea & V. Dragoi, „The Ability Of Intercultural Communication”, în *Journal of Community Positive Practices*, 7(3-4), 2008, pp. 34-49; S. Vladutescu, „Relationships and communication networks”, în *Journal of Community Positive Practices*, 12(4), 2012, pp. 90-96.

CONCLUZII

Globalizarea poate pune în pericol integritatea și autenticitatea unui model de conviețuire de succes, prin reducerea diversității culturale ca urmare a raportării la un șablon comun și implicit prin construirea unei noi identități. „Pe lângă lipsa existenței unei limbi comune, o altă chestiune importantă care necesită bariere de comunicare la nivel european este încrederea scăzută între membrii cu experiență și noii membri care aderă la UE. Cum ar putea acest capital să câștige încredere? Poate prin contactul dintre cetățenii diferitelor țări europene”.⁷² Pentru această întrebare, răspunsul este clar din înțelegerea modelului multicultural existent în Dobrogea, ca măsură de toleranță și respect reciproc față de valorile culturale și spirituale în direcția păstrării și promovării identității etnice.

Limitele oricărei cercetări în acest domeniu variază de la aspecte legate de subiectivitatea autorului până la variabile precum timpul, resursele sau validitatea grupului țintă. *„Teoria învățării sociale încearcă să explice comportamentul uman în termenii înțelegerii nevoii sale de eficiență socială. De-a lungul timpului, multe teorii au încercat această abordare, concentrându-se mai mult pe acțiunile individuale de tip comportamental. Bandura propune perspectiva analizei cauzale a acțiunilor individuale. Are în vedere attributele epistemologice și metodologice saltul la examinarea detaliată a influențelor interne și externe ale individului”*.⁷³

Cu toate acestea, așa cum reiese din literatura de specialitate care urmărește fenomenul multicultural în zona Dobrogei poate fi mai mult decât un simplu indicator. Poate fi un model pentru înțelegerea multiculturalismului și, ulterior, pentru a forma un model de gândire.

Apreciem că modelul Dobrogea este marcat în primul rând de unicitate, fiind permanent conectat la realitățile lumii contemporane.

Chiar dacă spațiul multicultural Dobrogea reprezintă doar o experiență reușită de cooperare din perspectivă multiculturală, aceasta poate fi considerată ca o soluție potențială pentru atingerea idealului multicultural.

Accesul liber la resurse, guvernarea democratică, toleranța, libertatea de exprimare și exploatarea potențialului fiecărui grup etnic sunt factori cheie prezenți în spațiul Dobrogei care pot fi adoptați în orice spațiu pentru a construi o cooperare multiculturală favorabilă.

⁷² I. Stavre, *Televiziunea publică națională și sistemul media European*, în Schifirneț C. (coordonator). *Europeanizarea societății românești și mass-media*, București, 2011, p. 77.

⁷³ M. Drămnescu, *„Building pedagogical model based on social learning theory and other psychological theories of Albert Bandura”*, în *Scientific Bulletin - Education Sciences Series*, 2 (2010), pp. 14-18.

Conflictele pot fi înlăturate doar prin prevenirea situațiilor de tensiune, iar încurajarea identității grupurilor etnice este un factor cheie în acest sens.

Dialogul intercultural reprezintă punctul de legătură între limbaj și interacțiune socială și comunicarea interculturală. Spre deosebire de alte forme de interacțiune, dialogul intercultural presupune că participanții provin din contexte culturale (etnice, lingvistice, religioase) diferite, ceea ce implică faptul că aceștia vor avea ipoteze și reguli de interacțiune divergente. Dialogul intercultural a fost folosit ca termen tehnic având mai multe semnificații destul de diferite.

În primul rând, dialogul intercultural se poate referi la orice interacțiune în care participanții au medii culturale diferite. Cuprinzând practic toată comunicarea interculturală, această utilizare poate fi respinsă ca fiind prea largă și, prin urmare, nu este deosebit de utilă. În al doilea rând, dialogul intercultural se poate referi la tipuri specifice de interacțiuni interculturale, cele în care dialogul servește ca obiectiv specific. Această utilizare mai restrânsă va fi luată ca punct central aici. Spre deosebire de alte interacțiuni interculturale, care pot include elemente nonverbale și inconștiente, în această utilizare dialogul intercultural necesită în mod obișnuit atât limbajul, cât și intenția, fiind un schimb verbal deliberat de opinii.

Dialogul intercultural este conceput pentru a obține înțelegerea celorlalți ca obiectiv imediat, urmând ca pașii mai avansați de obținere a acordului și cooperării să fie posibile obiective ulterioare. Având în vedere diversitatea culturală existentă, nu numai în cadrul alianțelor politice (cum ar fi Uniunea Europeană), ci chiar și în cadrul țărilor individuale, în prezent, dialogul intercultural are în mod obișnuit o valoare considerabilă ca instrument practic utilizat pentru a preveni sau a reduce conflictul dintre grupurile culturale, promovând în schimb respectul și toleranța. Astfel, este tratată ca o tehnică potențială pentru construirea sau menținerea păcii.

BIBLIOGRAFIA TEZEI DE DOCTORAT

1. Izvoare biblice, istorice și patristice:

1. *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu aprobarea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, București, E.I.B.M.B.O.R., 1988.
2. *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu aprobarea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române E.I.B.M.B.O.R., București, 1994.
3. *** *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, Fundația pentru Literatură și Artă "Regele Carol II", București, 1938, trad. Pr. prof. Vasile Radu și Gala Galaction.
4. *** *La Sainte Bible*, traduites des textes originaux et grec par Louis Segond, docteur en théologie, Société biblique de Genève, 2002.
5. *** *Conciliul Ecumenic Vatican II, constituții, decrete, declarații*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 1999.
6. *** *Cronica anonimă a Primei Cruciade: faptele francilor și ale celorlalți pelerini ierusalimiteni*, Ed. Doxologia, Iași, 2020, trad. și studiu Pr. Dr. Mircea Cristian Pricop.
7. Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, I, VI, în „*PSB*”, vol. IV, trad. Pr. Dumitru Fecioru, ed. IBMBOR, București, 1982.
8. Sf. Grigorie Palama, *Omilia 36*, PG 151, col.449 D.
9. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia VI, la Evrei*, par.4, în PG 63, col.60.
10. Sf. Atanasie cel Mare *Scrieri*, I, *PSB*, vol 15, Ed. IBMBOR., București, 1987, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae
11. Sf. Dionisie Areopagitul, *De coelesti hierarchia*, PG 3, 180A.
12. Sf. Irineu de Lugdunum, *Adversus haereses*, III, 24,1; PG, 7, 966.
13. Sfântul Ciprian al Cartaginei, *Epistola 63 despre Potirul Domnului*, în „*Sfântul Ciprian al Cartaginei. Opere*”, Moscova, 1999.
14. Sfântul Grigorie de Nazianz, *A treia cuvântare teologică*, 2, Ed. Anastasia, București, 1993.
15. Sfântul Ignatie al Antiohiei, *Epistola către Tralieni*, în „*PSB*”, vol. I, trad. Pr. Dumitru Fecioru, ed. IBMBOR, București, 1979.

16. Sfântul Lavrentie al Cernigovului, *Viața, învățăturile, minunile și acatistul*, Ed. Egumenița, Galați, 2005.
17. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, în „P.S.B.”, vol. 80, trad. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, E.I.B.M.B.O.R., București, 1983.
18. Sfântul Simeon al Tesalonicului, *Despre Sfânta Biserică*, în *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, București, 1865, trad. Toma Teodorescu.
19. Sfântul Vasile cel Mare, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, E.I.B.M.B.O.R., București, 2000, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru.

1. Dicționare, lexicoane, enciclopedii

1. ****, *Vocabular de Teologie Biblică*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001.
2. ****Encyclopedia Britanica*, <https://www.britannica.com/science/cultural-globalization>.
3. ****The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, Edited by George Ritzer, Blackwell Publishing Ltd., 2012.
4. Academia Română, Institutul de Linvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ed. Universul Enciclopedic, București, 1996.
5. Bauer, J.B. (ed.), *Enciclopedia of the Bible*, 3 vol, London, 1978.
6. Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă (A—Z)*, E.I.B.M.B.O.R., București, 1981.
7. Erdeli, G.; Căndea, Melinda; Braghină, C.; Costachie, S.; Zamfir, Daniela; *Dicționar de Geografie Umană*, Ed. Corint, București, 1999.
8. Meagher, Paul Kevin (ed.), *Encyclopedic Dictionary of Religion*, A-E, Washington D.C., 1979.
9. Tracy Karen (General Editor), Ilie Cornelia; Sandel Todd (Associate Editors), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*, John Wiley & Sons, 2015.

2. Volume colective și de conferință

1. ****Biserica în era globalizării*, Ed.Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
2. ****Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985*, E.I.B.M.B.O.R, București, 1987.
3. ****Church, State and Religious Minorities*, London: Policy Studies Institute, 1997.
4. ****Diversitatea etnică specifică județului Constanța, obiceiuri și tradiții*, Constanța, 2012.
5. ****Globalization and higher education in economics and business administration*, VIth International conference GEBA 2012. Iași: Ed. Universității Alexandru Ioan Cuza, 2012.
6. ****Istoria minorităților naționale în România*, aprobată de Ministerul Educației, decizia nr. 6296/17.12.2008.
7. ****Ortodoxie și globalizare. Relevanța relației local-universal în Europa de astăzi*, Universitatea "Aurel Vlaicu" din Arad, Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, 2006.
8. ****Proceedings of the Conference „The Romanian Model of Interethnic Relations. The Past Ten Years-The Next Ten Years”*, Bucharest, 7-8 July, 2000, Cluj-Napoca: EDRC, 2000.
9. ****România – o Europă în miniatură. Scurtă prezentare a minorităților naționale*, Guvernul României, Departamentul pentru relații interetnice, București, 2005.
10. ****Un suflet pentru Europa. Dimensiunea religioasă a unui proiect politic.*, Ed. Anastasia, București, 2005.
11. Balibar, E.; Wallerstein, I. (eds.) *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, Verso, London, 1988.
12. Baraldi, C. (Ed.), *Dialogue in intercultural communities: From an educational point of View*, Amsterdam, Netherlands: John Benjamins, 2010.
13. Baumgart-Ochse C.; Dieter, W. K., *Religious NGOs at the United Nations: Polarizes or Mediators?*, London and New York, 2019.
14. Beckford, J. A., N. J. Demerath (Eds.), *The sage handbook of the sociology of religion*, London: Sage, 2007.
15. Bellah Robert N.; Joas, Hans (eds.), *The Axial Age and Its Consequences*, Cambridge, 2012.
16. Bergan S. & Restoueix J.-P. (Eds.), *Intercultural dialogue on campus Strasbourg*, Council of Europe Publishing, 2009.

17. Berger, Peter L.; Huntington, Samuel P., *Many Globalizations. Cultural Diversity in the Contemporary World* , Oxford University Press, 2002.
18. Beyer Peter; Beaman Lori (eds.), *Religion, Globalization and Culture*, Leiden, Boston: Brill, 2007.
19. Cornelio, Jayeel; Gauthier, François; Martikainen, Tuomas; Woodhead Linda (eds.), *Routledge International Handbook of Religion in Global Society*, Routledge, 2021.
20. Coward Harold (Ed.), *Hindu-Christian Dialogue. Perspectives and Encounters*, Motilal Banarsidass, 1993.
21. D.Y. Jin (Ed.), *Global media convergence and cultural transformation: Emerging social patterns and characteristics*, Philadelphia, PA: IGI Global, 2011.
22. Elena Zamfir, C. Zamfir, (coord.), *Țigani în ignorare și îngrijorare*, Ed. Alternative, București, 1993.
23. Giordano, Giuseppe; Pace, Enzo (Eds.) *Religious Pluralism: Framing Religious Diversity in the Contemporary World* , Springer, 2014.
24. Gutman, A. (ed.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Princeton, 1994.
25. Hammond, P. E. (ed.), *The Sacred in a Secular Age*, Berkeley, CA: University of California Press, 1985.
26. Hamnett, I., (ed.), *Religious Pluralism and Unbelief*, London: Routledge, 1999.
27. Haydari; Holmes P. (Eds.), *Case studies in intercultural dialogue*, Dubuque, IA: Kendall Hunt, 2015.
28. Heller, W.; Sallanz, J., *Die Dobrudscha. Ein neuer Grenzraum der Europäischen Union: Sozi-ökonomische, ethnische, politisch-geographische und ökologische Probleme*, Südosteuropa-Studien, 76, Verlag Otto Sagner, München–Berlin, 2009.
29. Hesse, B. (ed.) *Un/settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions*, Zed Books, London, 2000.
30. Ipgrave, J.; Knauth, T.; Körs, A.; Vieregge D.; Lippe, M. von der , *Religion and Dialogue in the City—Case Studies on Interreligious Encounters in Urban Community and Education*, Münster, 2018.
31. Joppke C. and Lukes S. (eds) *Multicultural Questions*, New York: Oxford University Press, 1999.
32. Körs, Anna; Weisse, Wolfram and Willaime, Jean-Paul (eds.), *Religious Diversity and Interreligious Dialogue*, Springer, 2020.

33. Krämer, Klaus; Vellguth, Klaus (Eds.), *Mission and Dialogue. Approaches to a Communicative Understanding of Mission*, Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau, 2012.
34. Kymlicka W.; I. Shapiro (eds), *Ethnicity and Group Rights*, New York: New York University Press, 1997.
35. Lefebvre S.; Brodeur P. (Eds.), *Public Commissions on cultural and religious diversity: Analysis, reception and challenges*, London: Routledge, 2017.
36. Mason D. (ed.) *Explaining Ethnic Differences: Changing Patterns of Disadvantage in Britain*, Bristol: Policy Press, 2003.
37. May, S. (ed.), *Critical Multiculturalism*, London: Falmer Press, 1999.
38. McKim, Robert (ed), *Religious Perspectives on Religious Diversity*, Brill, 2017.
39. Meister Chad (ed.), *The Oxford Handbook of Religious Diversity* , Oxford University Press, 2011.
40. Mihăilă, R. A., Mihăiță, N., *Statistical methods of prospecting information of school education for labor market strategies*, The 6th International Conference on Applied Statistics (SIMPSTAT – ASE București), 2012.
41. Modood T.; Werbner, P. (eds), *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, London: Zed Books, 1997.
42. Pascu, Ștefan (ed), *Independența României*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1977.
43. Poledna, R., Ruegg, F., Rus, C. (coord.) *Interculturalitate – cercetări și perspective românești*, Cluj-Napoca: Presa universitară clujeană, 2002.
44. Ratzinger, Joseph; Damaskinos, Mitropolitul Elveției, *Moștenirea creștină a Europei*, ediție îngrijită și traducere de Viorica E. Ungureanu, Ed. Trinitas, Iași, 2002.
45. Schifirneț C. (coordonator), *Europenizarea societății românești și mass-media*, Ed. Comunicare.Ro, București, 2011.
46. Sheffield, J.; Kototayev, A.; Grinin L. (eds.), *Globalization. Yesterday, Today, and Tomorrow* (Emergent Publications, 2013).
47. Topic, Martina; Sremac, Srdjan (Eds.), *Europe as a Multiple Modernity. Multiplicity of Religious. Identities and Belonging*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2014.
48. Vertovec S., Wessendorf S. (eds.), *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices*. Routledge, London, 2010.
49. Werbner P. (eds), *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*, London: Zed Books, 1997.

50. Willett, C. (ed.), *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*, Malden, MA: Blackwell, 1998.
51. Woodhead, L.; Partridge, C.; Kawanami H. (Eds.), *Religions in the modern world: Traditions and transformations*, London: Routledge, 2002.
52. Woodhead, Linda; Fletcher, Paul; Kawanami Hiroko; David Smith (eds.), *Religions in the Modern World. Traditions and Transformations* (London and New York: Routledge, 2002.
53. Swidler Leonard, Cobb John, Hellwig Monika, Knitter Paul, *Death or Dialogue: From the Age of Monologue to the Age of Dialogue*, Trinity Press International, 1990.
54. Cheetham, D., Pratt D., Thomas, D., *Understanding interreligious relations*, Oxford University Press, 2013.